

Közlésünk forrása a történészvita eredeti gyorsírói jegyzőkönyve, amelyet stencilen sokszorosítottak, s elküldtek néhány jelentősebb kutatóhelynek. A jelen példány Hegedüs B. András birtokában van. Itt kell megjegyezni, hogy a vita „anyagát” 1956. 3. számában — erősen átszerkesztve — közölte a *Századok* c. folyóirat is, ami azután maga is heves vitát váltott ki. Erről — a történészvita „utóéletéről” — ld. a kötet Függelékében közölt dokumentumokat.

- ¹ A Petőfi Kör első közgazdasági vitájáról van szó, amelyet „Vita a marxista politikai gazdaságtan időszerű kérdéseiről és a második öt éves terv irányelveiről” címmel 1956. május 9-én és 22-én tartottak. Jegyzőkönyvét ld. sorozatunk első kötetében.
- ² A Petőfi Kör titkárságát a következők alkották: Tánczos Gábor titkár, Hegedüs B. András, Nagy Balázs, Pécsi Kálmán titkárhelyettesek. 1956 tavaszán a vezetőség tagjai voltak: Bohó Róbert, Csatári Dániel, Diószegi András, Fekete Ferenc, Györffy Sándor, Hardy Gyula, Horváth Teri, Huszár Tibor, Kázmér Sándor, Máté György, Nagy József, Pataki Ferenc, Prágai Dezső, Sánta Ferenc, Somogyi Árpád, Révész György, Tóth Mihály, Wirth Ádám.
- ³ A Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) Központi Vezetősége 1956. május 21–23-i ülése határozatot hozott a Petőfi Kör tevékenységének kiszélesítéséről és vidéki körök létrehozásának szükségességéről. Ld. *Új Március*, 1956. jún. mell.
- ⁴ Utalás arra, hogy az MDP vezetésében a közgazdasági vitát követően aggodalmak merültek fel a Kör tevékenységével kapcsolatosan. Ld. erről Hegedüs András miniszterelnök feljegyzését Gerő Ernő részére sorozatunk első kötetének függelékében.
- ⁵ 1953. június közepén magyar pártküldöttség utazott Moszkvába Rákosi Mátyás vezetésével, ahol az SZKP KB Elnökségével folytatott tárgyalást. Ennek során a szovjet vezetők váratlanul éles bírálatban részesítették a Rákosi-fémjelzte magyar pártvezetés gazdaság- és társadalompolitikáját, a törvényesség tömeges megsértését, stb. A megbeszélés eredményeit foglalta össze az MDP KV 1953. június 27–28-i ülésének határozata, amelyet először 1985-ben közölt teljes egészében a *Hírmondó* c. szamizdat folyóirat (!), majd 1986. 4. számában a *Propagandista* c. folyóirat. A határozat új gazdaságpolitikát, kiegyensúlyozottabb iparfejlesztést, a mezőgazdaság — beleértve az egyéni gazdaságok — fokozott támogatását tűzte ki célul. Ugyancsak tartalmazta a társadalommal szembeni „hadiállapot” megszüntetésének első lépéseit: részleges amnesztiát, az internálótáborok feloszlását, a kitelepítettek hazaengedését, a kuláklista eltörlését, az erőszakkal szervezett tsz-ekből való kilépés engedélyezését”. E határozat fő ele-

mei akkor a moszkvai vezetés által javasolt új miniszterelnök, Nagy Imre 1953. júl. 4-i parlamenti bemutatkozó beszédéből váltak a társadalom előtt ismertté. Nagy Imre kormányprogramját, az 1953. júniusi határozat politikáját nevezték a későbbiekben „új szakasz” politikának, vagy „júniusi” útnak.

Az SZKP XX. kongresszusa 1956. február 14–25 között ülésezett Moszkvában, határozatai a szocializmushoz vezető utak sokféleségéről, a két világrendszer béke egymás mellett élésének lehetőségéről, valamint Hruscsov első titkár Sztálinról és a sztálini önkényről szóló ún. „titkos” beszéde fordulatot ígértek a nemzetközi kommunista mozgalom történetében.

- ⁶ Sztálin nyelvtudományi munkái: Sztálin a Pravdában folyó, N.J. Marr akadémikus nyelvtudományi nézetei körüli vitához szólott hozzá, először 1950. jún. 20-án. Cikkei összegyűjtve megjelentek magyarul is, ld. Sztálin: „Marxizmus és nyelvtudomány. A nyelvtudomány néhány kérdéséhez. Válasz az elvtársaknak. Bp. Szikra, 1950. (*Marxizmus-Leninizmus Kiskönyvtára*, 63. sz.) — Sztálin: „A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban” c. munkája először a *Bolsevik* c. folyóirat 1952. szeptemberi számában jelent meg, még abban az évben kiadták magyarul is a Szikra kiadásában, a fenti címen (*Marxizmus-Leninizmus Kiskönyvtára*, 85–86. sz.) — Az SZK/b/P XIX. Kongresszusa 1952. okt. 5–14. között ülésezett Moszkvában. Jegyzőkönyvét a következő évben magyarul is kiadta a Szikra. — Az 50. évfordulóra kiadott tézisek: ld. „A Szovjetunió Kommunista Pártjának 50 esztendeje 1903 – 1953”. *Társadalmi Szemle*, 1953. 7–8. sz. 619–637.o.
- ⁷ Az említett önkritika: A XX. kongresszus és a párttörténeti kutatás feladatai. *Párttörténeti Közlemények*, 1956. 2. sz. 1–15.o. (Eredeti megjelenés a *Voproszi Isztorii* 1956. 3. számában.)
- ⁸ 1956. május 18-án az MDF Budapesti Pártbizottsága aktívaértekezletén a Sportcsarnokban Rákosi Mátyás elismerte személyes felelősségét a törvénytelenségért és a Rajk-perért. Ld. beszédét a politikai helyzetről és a párt feladatairól, *Szabad Nép*, 1956. május 19.
- ⁹ 1936. május 7-én a Kommunista Internacionálé (1919-től a kommunista pártok nemzetközi szervezete, moszkvai székhellyel) Végrehajtó Bizottsága határozatot hozott a KMP válságáról, elmozdítva annak Központi Bizottságát helyéről. A KI szerint a magyar pártvezetés szabotálta az Internacionálé VII. kongresszusának határozatait az antifasiszta népfrempolitikáról, felelős a hazai lebukásokért, stb. Ezt követően a Moszkvában élő vezetőket (Husztai Ferenc, Sebes Pál, később Kun Béla, stb.) letartóztatták. A vezetés Szántó Zoltán kezébe került; a hazai illegális pártszervezeteket utasították, hogy tevékenységüket szüntessék be. Megszűnt a kommunista illegális sajtó, 1937-ben feloszlott a KIMSZ, stb.

- ¹⁰ Gergely Sándor (1896–1966) író, 1945 előtt szovjet emigráns, 1945–51 között az Írószövetség elnöke. 1953 után a sztálinista „balszárny” irodalmi vezető alakja. 1956. május 19-én, a vitát megelőzően az *Irodalmi Újságban* „Szerkesztgetünk, szerkesztgetünk?...” címmel durva támadást intézett a hetilap és az abban megjelenő, reformer írók ellen.
- ¹¹ Elekes Lajos — Hanák Péter — Pach Zsigmond Pál: „Történettudományunk néhány kérdése a XX. kongresszus után”. *Szabad Nép*, 1956. ápr. 22. A cikket ld. kötetünk függelékében, a „Dokumentumok” között. A szerzőkről: Elekes Lajos (1914–1982) történész, 1956-ban a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete (a továbbiakban MTA TTI) munkatársa. Hanák Péter a vitán felszólalt, róla ld. rövid életrajzát a Függelékben. Pach Zsigmond Pál (1919–) történész, akadémikus. 1956-ban a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem (továbbiakban MKKE) gazdaságtörténeti tanszékének professzora és az MTA TTI igazgatóhelyettese.
- ¹² A vitát megelőzően két témába vágó cikk is megjelent: ld. „A tudós hivatása”. *Szabad Nép*, 1956. ápr. 15. és Rusznyák István: „Az Akadémia nagygyűlése”. *Szabad Nép*, 1956. máj. 27.
- ¹³ A Magyar Történész Kongresszust 1953. jún. 6–13. között tartották Budapesten. Részletes beszámoló H. Haraszi Éva tollából a *Századok* 1953. évfolyamában, 463–486.o.
- ¹⁴ A *Századok* c. folyóirat szerkesztőbizottságát 1949-től 1955 végéig a következők alkották: Andics Erzsébet (főszerkesztő), Ember Győző (felelős szerkesztő), Hanák Péter (a szerkesztőbizottság titkára), Benda Kálmán, Bolgár Elek, Kosáry Domokos, Léderer Emma, Mérei Gyula, Mód Aladár, Molnár Erik, Nemes Dezső, Pach Zsigmond Pál, Réti László, Zsigmond László. Az 1955. 6. számtól a felelős szerkesztő Hanák Péter, a szerkesztőbizottság titkára Pamlényi Ervin lett. A szerkesztőbizottság tagjai közül kikerült Benda Kálmán és az elhunyt Bolgár Elek, bekerült Elekes Lajos, Ember Győző, Mályusz Elemér, Szabó István, I. Tóth Zoltán.
- ¹⁵ *Valóság*: 1945–46-ban a MADISZ irodalmi és kiritikai folyóirata, főszerkesztője Szabó Zoltán, szerkesztője Márkus István. 1947–48-ban kiadását a NÉKOSZ vette át, ebben az időben az 1948-as megszűnésig Lukács Sándor szerkesztette. *Fórum*: 1946–1950 között megjelenő irodalmi, társadalomtudományi és kritikai folyóirat, formailag népfrejtős szerkesztéssel, valójában erősen baloldali, marxista orientációval. Szerkesztője Vértés György, a szerkesztőbizottság tagjai Darvas József, Lukács György és Ortutay Gyula.
- ¹⁶ Mályusz Elemér (1898–1989) történész, egyetemi tanár, a magyar középkorkutatás kiemelkedő alakja. 1949-ben megfosztották akadémiai tagságától és kizárták a

- Századok* szerkesztő bizottságából. 1955 végén utóbbiba visszavették, akadémiai tagságát azonban csak 1989-ben, nem sokkal halála előtt állították helyre.
- 17 Zsigmond László: „Adalékok az ellenforradalmi rendszer külpolitikájához 1929–1945”, Budapest, Szikra, 1953.
- 18 Sztálin említett megnyilatkozásának forrását nem sikerült megtalálni.
- 19 Foster, William Zebulon (1881–1961) az Egyesült Államok Kommunista Pártja elnöke, a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Irodájának tagja.
- 20 Kállay Miklós (1887–1967) politikus, 1942. március 9.–1944. március 19. között Magyarország miniszterelnöke.
- 21 Márkus István (1920–) szociográfus, szociológus. 1945 után a *Valóság* szerkesztője, 1948–51 között a MKKE-n tanít. 1951-ben kizárják a pártból. 1956 után 10 évi börtönre ítélik, 1961-ben szabadul.
- 22 A *Századok* c. folyóirat kibővített szerkesztőbizottsági ülése, amelyről itt és a továbbiakban többször szó esik, 1953 végén zajlott, s voltaképpen a történész szakma 1953. június utáni önvizsgálatának, önkritikájának látványos megnyilvánulása volt. Sok tekintetben hasonló volt a kommunista írók ekkori önvizsgálatához. A vitaülés kiindulópontját Elekes Lajos: „A magyar történettudomány helyzetének és feladatainak kérdéséhez a kongresszus tanulságai nyomán” című írása jelentette (*Századok*, 1953. 4. sz. 621–648.o. A címben Elekes a történész-kongresszusra utalt, ld. 13.sz. jegyzet). A vita első része 1953. nov. 21-én zajlott, jegyzőkönyvét ld. *Századok*, 1953. 4. sz. 648–671.o. A vita második részét 1953 decemberében tartották, ld. *Századok*, 1954. 1. sz. 148–188.o. — Elekes cikke eredmények mellett „egyszerűsítésről, sematikus ábrázolásról, a tények lebecsüléséről, a személyi kultusz hatásáról”, stb. szólt. A vitán szinte az összes vezető történész részt vett és felszólalt, többségük a kritikát nem tartotta elégségesnek. Nem érdektelen, hogy Kosáry Domokos felszólalása ez alkalommal is heves vitát kavart; a sematikus történetírás bírálata mellett szót emelt az 1949 előtti történettudományi intézet tevékenységének pozitív értékeléséért. Jellemző módon ezt akkor szinte kivétel nélkül utasította el a vita valamennyi résztvevője.
- 23 Révai József (1898–1959) kommunista politikus. 1945 után a párt vezető ideológusa és művelődéspolitikusa, 1953-ig az MKP, majd az MDP Politikai Bizottságának, s azon belül is a legszűkebb vezetésnek a tagja. 1953-ban kimarad a PB-ből, 1956 júliusában visszakerül.
- 24 Molnár Erik (1894–1966) jogász, történész, kommunista politikus. 1950–53, ill. 1954–56 között miniszter (népjóléti, igazságügyi). 1949-től haláláig az MTA TTI igazgatója.
- 25 Az idézet Kazinczy Ferenc „A nagy titok” c. epigrammájából való, a „Tövisék és virágok” ciklusból.

- ²⁶ Révai József a Magyar Történelmi Társulat díszelnöke, a társulat 1950. évi előadássorozatának egyik rendezvényén mondott elnöki zárszavára vonatkozik az utalás. Az előadást Andics Erzsébet tartotta a magyar munkásmozgalom 1914–18 közötti történetéről. Révai zárszavából részleteket ld. *Századok*, 1950. 1–4. sz. 464.o.
- ²⁷ Nagy Tamás (1914–) közgazdász, 1948-ban az MKKE alapító kurátora, egyetemi tanára. 1954-től az MTA Közgazdaságtudományi Intézete osztályvezetője. 1964–66-ban a gazdasági reformot előkészítő titkárság vezetője.
- ²⁸ A szovjet írók II. kongresszusát 1954 decemberében tartották Moszkvában. Solohov, Mihail Alekszandrovics (1905–1984) szovjet-orosz regényíró, Nobel-díjas (1965).
- ²⁹ Sinkovics István (1910–) történész, 1956-ban az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Középkori Magyar Történelmi Tanszékének docense, később ugyanott egyetemi tanár.
- ³⁰ Fára József (1884–1958) tanár, levéltáros Zala megyében. 1948–53 között a Levéltárak Országos Központja munkatársa.
- ³¹ Mihályi Gábor (1923–) újságíró, kritikus, műfordító.
- ³² Gáspár Ferenc (1918–) levéltáros, 1956-ban a Népművelési Minisztérium munkatársa.
- ³³ A Lukács György korabeli mozgalmi nevével Blum-téziseknek nevezett dokumentum 1929 elejére készült el. Első részleteit 1956-ban a Párttörténelmi Közlemények 1956. 3. száma közölte, teljes szövegét csak 1975-ben adták ki, ld. Lukács György: „Téziservezet a magyar politikai és gazdasági helyzetéről és a KMP feladatairól”. Közli: Szabó Ágnes. *Párttörténelmi Közlemények* 1975. 4. sz. — A Blum-tézisek a nemzetközi kommunista mozgalomban akkor uralkodó szektás felfogással szemben több ponton realisabb képet festett a Bethlen-konzolidáció Magyarországról és a proletárdiktatúra közvetlen célkitűzése helyett óvatos formában felvetette egy demokratikus átmeneti periódus szükségességét. Mindezekért szerzője éles bírálatban részesült a Komintern és a magyar párt vezetői részéről, és önkritikára kényszerült. (Lásd erről: Kirschner Béla: „A Blum-tézisek. A KMP stratégiai vonalának alakulása 1928–1930”. Budapest, Kossuth, 1988.) — Valószínűleg a jelen vitán említették először nyilvánosan a Blum-téziseket, a későbbiek folyamán — elsősorban Györffy Sándor záró felszólalásában — többször szóba került. Gyakran említették a Petőfi Kör 1956. jún. 15-i filozófiai vitáján (ld. sorozatunk előző, 2. kötetében), majd 1956. május végén a Párttörténelmi Intézet külön kétnapos vitát rendezett róla. E vita jegyzőkönyvét ld. Lukács György: *Curriculum vitae*. Vál. és szerk. Ambrus János. Budapest, Magvető, 1982. 171–226.o.
- ³⁴ Joseph Stilwell amerikai tábornok 1942 februárjában lett a Csang Kaj-sek vezetője, Japán ellen harcoló kínai kormányhadsereg tanácsadója. A hadseregveze-

tés tehetetlenségén és a korrupción felháborodva 1943–44-ben többször követelte, hogy az amerikai szállítmányokat küldjék az Észak-Kínában a japánok ellen harcoló, Mao Ce-tung vezette kommunista hadseregnek, vagy legalább hozzanak létre koalíciót a két erő között. Követeléseit azonban elfogadtatni nem tudta, 1944 októberében posztjáról leváltották.

- ³⁵ Az 1945–49-es népi forradalomról van szó, amelynek győzelme nyomán 1949. okt. 1-én Pekingben kikiáltották a Kínai Népköztársaságot.
- ³⁶ 1938-ban a Kommunista Internacionálé feloszlatta Lengyelország Kommunista Pártját azzal a hamis váddal, hogy a párt vezetése rendőrügynökök kezébe került. A párt szovjet emigrációban élő tagjainak többsége a sztálini tisztogatások áldozata lett.
- ³⁷ Bajcsy-Zsilinszky Endre (1886–1944) politikus, országgyűlési képviselő, a második világháború idején a magyar függetlenségi mozgalom egyik vezető alakja. 1944. márc. 19-én fegyverrel szállt szembe a németekkel, 1944 őszén az ellenállási mozgalom vezetője lett. Árulás nyomán a nyilasok letartóztatták és kivégezték.
- ³⁸ Szabó Dezső (1879–1945) író, kritikus, publicista. A két világháború közötti szellemi élet egyik legnagyobb hatású alakja, a népi mozgalom nemzeti radikalizmusának egyik ihletője.
- ³⁹ Orbán László (1912–1978) jogász, kommunista politikus. 1943-ban a Békepárt vezetőségének tagja, 1945–50 között az MKP, majd az MDP Agitációs és Propaganda Osztályának vezetője. 1950–56 között az Oktatásügyi Minisztériumban dolgozik, főosztályvezető, majd miniszterhelyettes. 1956 februárjától ismét a pártközpont munkatársa. 1956 után az MSZMP osztályvezetője, majd művelődésügyi államtitkár, ill. miniszter.
- ⁴⁰ Az 1942-es függetlenségi mozgalom a magyar szabadságküzdelmek ünneplésével, kultuszának ápolásával a német függőség és az ország háborús szerepvállalása ellen lépett fel. Laza szerveződése a Történelmi Emlékbizottság volt, amely szociáldemokratákat, szakszervezeti vezetőket, kisgazdákat, illegális kommunistákat, népi és más írókat, művészeket tömörített. Legjelentősebb akciójuk az 1942. márc. 15-i háborúellenes tüntetés volt a budapesti Petőfi-szobornál.
- ⁴¹ Schönherz Zoltán (1905–1942) mérnök, illegális kommunista vezető. 1938-tól kapcsolódott a magyar párthoz (felvidéki lévén, korábban a csehszlovák kommunista mozgalomban vett részt). 1940–42-ben a KMP Titkárságának, majd Központi Bizottságának tagja. 1942 nyarán letartóztatták, a vezérkari főnök különbírósága hazaárulásért halálra ítélte, és kivégezték.
- ⁴² bekerítések: a XVI.sz. elején angol birtokosok parasztokkal közös legelőiket és szántóföldeket legelővé alakították, bekerítették, a földművelőket elűzték földjeikről. A bekerített területeken juhtenyésztést folytattak — ezzel megvetették az

angol posztóipar alapjait. A folyamatot Marx a tőkés árutermelés kezdeteként írta le.

- ⁴³ Presbiteriánusoknak az angol forradalom alatti ún. „hosszú parlament” (1640–1648, illetve, mint „csonka parlament” 1653-ig) mérsékelt képviselőit, a kereskedő-birtokos réteg reprezentánsait nevezték.
- ⁴⁴ Giskra — cseh-morva hadvezér, V. László (1444–1458) és I. Mátyás (1458–1490) idején felsőmagyarországi főkapitány.
- ⁴⁵ A korszakban érvényes — több változatot megért — általános iskolai tankönyvek szerzői: Fejér Klára, Heckenast Gusztáv, Karácsonyi Béla, Pach Zsigmond Pál, Ravasz János, Zsigmond László, stb.
- ⁴⁶ BUPTI = Budapesti Pedagógus Továbbképző Intézet, az 1912-ben alapított Fővárosi Pedagógus Szeminárium utóda. Szakfelügyelet, továbbképzés, döntéselőkészítés stb. voltak a feladatai, ezen a néven 1951–57 között működött. Ma Fővárosi Pedagógiai Intézetnek hívják.
- ⁴⁷ A Munkaerőtartalékok Hivatala (MTH) a Minisztertanács 1950. jan. 8-i határozata alapján létrejött, az ipari és kereskedelmi szakoktatás, szakmunkás utánpótlás biztosítására hivatott központi szerv volt. Felügyelte az ipari és kereskedelmi tanulók iskoláit. 1956-ban megszűnt, helyét a Munkaügyi Minisztérium szakoktatási főosztálya vette át.
- ⁴⁸ *A magyar nép története*. 1. köt. (1849-ig) Összeáll.: Pamlényi Ervin; 2. köt. (1849–1945) Összeáll.: Pamlényi Ervin. Írták: Almási János, Karsai Elek, Pamlényi Ervin. Bp., Művelt Nép, 1954.
- ⁴⁹ Benczédi László: *A hegyaljai kuruc felkelés 1697-ben*. Bp., Művelt Nép, 1953.
- ⁵⁰ Kovács Endre: *Bem József*. Bp., Hadtörténelmi Intézet, 1954.
- ⁵¹ Varga János: *Népfelkelő és gerillaharcok Jellasics ellen 1848 őszén*. Bp., Hadtörténelmi Levéltár — Magyar Történelmi Társulat, 1953. (Negyvennyolcas partizánok 1.)
- ⁵² A szövegből néhány sor az eredeti jegyzőkönyvben hiányzik.
- ⁵³ Elekes Lajos: *Hunyadi*. Bp., Akadémiai Kiadó, 1952.
- ⁵⁴ Ellenforradalmi korszak = 1919–1944, Horthy-korszak.
- ⁵⁵ A *Szabad Nép* említett cikkét ld. 11. sz. jegyzetben.
- ⁵⁶ Farkas Mihály (1904–1965) nyomdász, kommunista politikus. A 20-as években a csehszlovák kommunista mozgalom tagja, 1929–37-ben a Kommunista Ifjúságkás Internacionálé egyik vezetője, 1944 és 1955 között az MKP, majd az MDP legszűkebb vezetésének, a PB-nek és a Titkárságnak tagja. 1948-tól 1953-ig honvédelmi miniszter. 1955-ben a pártvezetésből, 1956 júliusában a pártból kizárják.

1957-ben a konstruált perekben viselt szerepéért börtönbüntetésre ítélik, 1960-ban szabadul.

- 57 Kosáry Domokos: *Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába.* 2. köt. (1711–1825) Bp., Művelt Nép, 1954.
- 58 Az említett ismertetést Borsody István írta, az USA-ban kiadott *Journal of Central European Affairs* c. folyóirat XVI. kötetének 2. számában jelent meg. (1956. április, 79–80.o.)
- 59 A marxizmus én vagyok.
- 60 Kosáry Domokos: *Kossuth és a Védegylet.* A magyar nacionalizmus történetéhez. Bp., Athenaeum, 1942.
- 61 Kautsky, Karl (1854–1938) osztrák-német szociáldemokrata politikus és ideológus, a II. Internacionálé ún. centrista irányzatának vezető alakja. — Plehanov, Georgij Valentyinovics (1856–1918) orosz szociáldemokrata politikus és ideológus. 1883-ban, svájci emigrációjában létrehozta a Munka Felszabadítása csoportot. Részt vett az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt megalapításában, majd annak mensevik irányzatához csatlakozott.
- 62 Lassalle, Ferdinand (1825–1864) német író, filozófus, az Általános Német Munkásegylet egyik alapítója.
- 63 Ld. Andics Erzsébet: *Kossuth harca az árulók és megalkuvók ellen a reformkorban és a forradalom idején.* Bp., Szikra, 1955.
- 64 Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat, 1953-tól működött. A Magyar Természettudományi Társulat utóda, az iskolán kívüli művelődés és a tudományos ismeretterjesztés irányító intézménye.
- 65 Révai József említett tanulmányait ld. Révai József: *Válogatott történelmi írások.* 1–2. köt. Bp., Kossuth, 1966.
- 66 Mehring, Franz (1846–1919) német történész, esztéta, publicista. A Németországi Szociáldemokrata Párt (SPD) lapjának szerkesztője, a Németországi Kommunista Párt egyik alapítója.
- 67 „A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának Története (Rövid tanfolyam)” — utóbbi, széles körben elterjedt orosz elnevezésével: *kratnij kursz* — című tankönyv számos kiadásban jelent meg 1956 előtt magyar nyelven. Szerzőségét Sztálinnak tulajdonították.
- 68 Réti László: „A Magyar Tanácsköztársaság — hazánk történelmének dicső fejezete”. *Szabad Nép*, 1956. márc. 21.
- 69 Marx, Karl: *Osztályharcok Franciaországban. 1848-tól 1850-ig.* Bp., Kossuth, 1976. (A *Marxizmus-Leninizmus Klasszikusainak Kiskönyvtára* 22.)

- ⁷⁰ A Blum-tézisekről ld. a 33. sz. jegyzetet. 1949–50-ben az MDF felső vezetése irányításával Rudas László „vitát” kezdeményezett Lukács irodalomesztétikai és irodalompolitikai nézeteiről, amelyek középpontjába egyebek mellett Lukács demokráciáról és az átmenetről vallott felfogása került. (A vita anyagát ld.: *Irodalom és demokrácia. Az irodalmi (Lukács-) vita dokumentumai (1949–1951)*. 1–2. köt. Szerk. és bev. Ambrus János. Bp., 1982. A *Filozófiai Figyelő* Évkönyve.) Ebben a vitában, amely sokkal inkább politikai kampány jelleget öltött, mások mellett megszólalt Révai József is, a vita lezárásának szándékával. Írásában a Blum-tézisek említése nélkül valóban párhuzamot vont Lukács korábbi és akkori nézetei között: „Aki ismeri a magyar kommunista mozgalom történetét, az tudja, hogy Lukács elvtárs 1945–1949-es irodalmi nézetei összefüggnek sokkal régebbi politikai nézeteivel, amelyeket a magyar politikai fejlődésről és a Kommunista Párt stratégiájáról a húszas évek végén képviselt.” *Irodalom és demokrácia. Az irodalmi (Lukács-) vita*. . . 1. köt. 218.o.
- ⁷¹ Utalás arra, hogy Lukács-vita során Szigeti József elhatárolta magát Lukácstól, akinek tanítványa volt, és elfogadta Révai kritikáját. Ld. Szigeti József: „Önbírálat”. In: *Irodalom és demokrácia. Az irodalmi (Lukács-) vita*. . . 2. köt. 139–152.o. Megjegyzendő, hogy maga Lukács is önkritikát gyakorolt.
- ⁷² Pénteken: a vita második napján, 1956. június 1-én.
- ⁷³ Andics Erzsébet: *Munkásosztály és nemzet*. Bp., Szikra, 1948.
- ⁷⁴ Réti László: *A Bethlen-Peyer paktum*. Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1951.
- ⁷⁵ *Századunk*: 1926–139 között megjelenő polgári radikális folyóirat.
- ⁷⁶ *Szép Szó*: 1936–1939 között megjelenő szépirodalmi és kritikai folyóirat, amelyet kezdetben Ignotus Pál, Fejtő Ferenc és József Attila szerkesztett. A költő halála után szerkesztőbizottság, majd Gáspár Zoltán vette át a szerkesztést.
- ⁷⁷ Zsolt Béla (1895–1949) író, újságíró. Itt említett lapja: *A Toll* című polgári radikális irányzatú hetilap 1929–1938 között jelent meg szerkesztésében. 1945 után a *Haladás* című hetilap szerkesztője, a Magyar Radikális Párt parlamenti képviselője volt.
- ⁷⁸ Októbrista emigrációnak az 1918-as polgári demokratikus forradalom 1919-ben és azután külföldre távozott vezetőit nevezték (Károlyi Mihály, Jászi Oszkár, Lovászy Márton, Hock János, stb.).
- ⁷⁹ Kató István valószínűleg arra a pártfőiskolai előadássorozatra gondolt, amely a magyar párt történetét tárgyalta, később füzetsorozatként meg is jelent; Nemes Dezső volt a szerzője a 20-as évekről szóló résznek. Ugyanitt említhető Nemes Dezső egy 1956. máj. 25-i pártfőiskolai előadása is, amely „A néptömegek történelmi szerepe és a személyi kultusz kérdése” címmel a *Századok*, 1956. 3. számában jelent meg.

- ⁸⁰ Incze Miklós (1922–) történész, 1956-ban az ELTE Történettudományi Karán docens.
- ⁸¹ Ld. 74. sz. jegyzet. Réti László könyvének második, átdolgozott kiadását közreadta az MDP KV Párttörténeti Intézete, kiadta a Szikra, 1956.
- ⁸² A cikket ld. fentebb a 11. sz. jegyzetben.
- ⁸³ Ld. Sándor Pál — Berend T. Iván: „Gazdaságtörténetírásunk és oktatásunk néhány kérdése a párt- és kormányhatározatok útmutatásai után”. *Századok*, 1954. 1. sz. 189–195.o.
- ⁸⁴ Ld. Bellér Béla: „A Köznevelés 1952–53. évfolyama és a történettanítás”. *Századok*, 1954. 1. sz. 213–218.o.
- ⁸⁵ 1955. december 21.
- ⁸⁶ Az 1955. márciusi KV határozat (A politikai helyzet és a párt feladatai. Az MDP Központi Vezetősége 1955. március 2–4-i ülésének határozata, Bp., Szikra, 1955.) leszögezte, hogy az 1953. júniusi határozatok végrehajtását Nagy Imre vezetésével jobboldali, antimarxista és opportunista módon eltorzították, ami jobboldali elhajláshoz vezetett. Ezek között sorolta fel a nehézipar fejlesztése elsődlegességének tagadását, a kisárutermelő gazdaságok támogatását, a „történelmi sikerek” rágalmozását, a különböző értelmiségi csoportokban kialakuló kritikai mozgalmat, stb. A határozat Rákosi és az ortodox sztálinista erők 1954. novemberétől tartó politikai offenzívájának látványos sikerét és egy visszarendeződési folyamat elindulását jelentette az 1953-as új szakasz politikájához képest. Ennek nyomán távolították el tisztségeiből 1955 áprilisában Nagy Imrét, rendeltek el tisztogatásokat különféle szerkesztőségekben és tömegszervezetekben.
- ⁸⁷ A TTIT-ről (ld. 64. sz. jegyzet) van szó.
- ⁸⁸ Lenin *Mi a teendő* c. 1902-ben írt művében fejtette ki először az új típusú forradalmi párt szükségességének gondolatát.
- ⁸⁹ Illyés „Dózsa György” című drámája először a *Csillag* című folyóirat 1954. 5–8. számaiban jelent meg. Ld. még Illyés Gyula: *Drámák*. 2. kötet. Bp., Szépirodalmi, 1969. A Petőfi Kör 1956. április 11-én rendezett vitát a drámáról fiatal történészek és irodalomtörténészek számára Illyés részvételével. Bevezető előadást Bácskai Vera történész és Béládi Miklós irodalomtörténész tartott. Ennek a vitának jegyzőkönyve nem maradt fenn.
- ⁹⁰ Kuczka Péter (1923–) költő, szerkesztő, 1953 után a kommunista reformer írómozgalom egyik vezető alakja.
- ⁹¹ Andrásfi Gyula (1908–1981) cipészsegéd, kommunista politikus, 1945 előtt illegális kommunista, az újpesti ellenállás résztvevője, 1945 után az MKP újpesti titkára, később IV. kerületi tanácselnök.

- ⁹² Bárd András (1900–1967) pártfunkcionárius, az illegális KMP újpesti titkára, 1945 után az MKP újpesti titkára.
- ⁹³ Rózsa Ferenc (1906–1942) építészmérnök, illegális kommunista 1932-től. 1940-től a KMP Központi Bizottságának, majd Titkárságának tagja. 1942 júniusában letartóztatták és halálra kínozták.
- ⁹⁴ Téves állítás: A Gestapo szervei csak 1944. márciusától, a német megszállást követően tevékenykedtek Magyarországon.
- ⁹⁵ Rezi Károly (1909–1942) szövőmunkás, illegális kommunista, a KMP újpesti területi bizottságának tagja 1932-től, kerületi titkár. 1934-ben vitába bonyolódott a KMP fővárosi vezetőkkel, megkérdőjelezve egy tömegsztrájkra való utasítás helyességét, ezért leváltották. 1942-ben letartóztatták és halálra kínozták.
- ⁹⁶ Ciano, Galeazzo (1903–1944) olasz fasiszta politikus, Mussolini veje, 1936–44 között külügyminiszter. 1943-ban szembefordult Mussolinival, aki ezért kivégeztette.
- ⁹⁷ Apró Antal (1913–) építőmunkás, kommunista politikus. 1944–56 között az MKP, majd az MDP KV tagja, 1946–51-ben és 1953–56-ban a PB tagja, utóbbi periódusban miniszterelnökhelyettes. 1956-tól 1988-ig az MSZMP KB, 1980-ig a PB tagja.
- ⁹⁸ Horváth Márton (1906–1988) politikus, illegális kommunista, 1944–1956 között az MKP (MDP) KV, 1944–53 között a PB tagja. 1945–51 között a *Szabad Nép* felelős szerkesztője, majd 1954-ig a KV osztályvezetője, a korszak egyik vezető kultúrpolitikusa. 1956 után pártönkívüli.
- ⁹⁹ A KMP I. kongresszusát Bécsben tartották 1925. augusztus 18–19-én.
- ¹⁰⁰ 1929. okt. 26-án a Komintern Végrehajtó Bizottsága nyílt levelet intézett a KMP-hez, mely szerint Magyarországon továbbra is a proletárdiktatúra kivívása a stratégiai cél. Nyílt levelében a Komintern bírálta és elvetette a Blum-téziseket (ld. fentebb, a 33. sz. jegyzetet), ez az álláspont készítette elő a KMP II. kongresszusának határozatait.
- ¹⁰¹ Sas: Szerényi Sándor (1905–) illegális neve. 1929–31 között a KMP KB első titkára volt, 1931-től a Szovjetunióban élt. Az itt említett 1931-es párthatározat a Komintern 1931. júliusi állásfoglalása nyomán született, amely a KMP konspirációs válságával foglalkozott. Ezt követően új vezetés került a párt élére, a régi vezetők egy részét letartóztatták a szovjet belügyi szervek; Szerényit 1933-ban. 1947-ben, szabadulása után hazatért, s a vita idején a Közgazdaságtudományi Egyetem könyvtárában dolgozott dokumentátorként. Feltehetőleg ez az első nyilvános szereplése, később felszólalt a Petőfi Kör 1956. jún. 18-i partizántalálkozásán (ld. sorozatunk egy későbbi kötetében). 1958–61 között az MSZMP osztályvezetője, majd 1966-ig a Pártfőiskola igazgatója.

- 102 Célzás arra, hogy az 1931-es határozat nyomán (ld. fent) a szovjet állambiztonsági szervek letartóztatták Szerényi Sándort, Bergmann Józsefet (Barna), Kiss Hugót, Házi Károlyt, Lovas Mártont, Krieszl Jánost.
- 103 Kun Béla (1886–1939) újságíró, kommunista politikus, a KMP alapítója, az első hazai Központi Bizottság elnöke. A Tanácsköztársaság külügyi népbiztosa és tényleges vezetője. 1919 után emigrációban élt, főleg a Szovjetunióban és a párt Külföldi Bizottságát vezette. 1937-ben letartóztatták, a börtönben meghalt. 1956-ban rehabilitálták.
- 104 Nemes a KMP megbízásából illegálisan volt Budapesten.
- 105 Ld. a 33. és 100. sz. jegyzeteket.
- 106 Kalmár felszólalását ezzel kapcsolatosan ld. a 30. lapon. Zsigmond László említett tanulmánya: „Németország hatalmi törekvéseinek összefüggése és gazdasági meghatározottsága az imperializmus korszakában”. *A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének Értesítője*, 1956. 1–2. sz. 20–51.o.
- 107 A Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája 1947. szept. 30-án alakult meg a lengyelországi Szklarska Porebában. 1947. okt. 5-én közölte a *Szabad Nép* a kiadott nyilatkozatot a nemzetközi helyzetről, amelyet Zsdánov előterjesztése alapján fogadott el az értekezlet. Ebben mondták ki először, hogy a világ két ellentétes táborra szakadt.
- 108 Ld. 17. sz. jegyzetet.
- 109 Sztálin: „A pártmunka fogyatékoságairól s a trockista és egyéb kétkulacosok felszámolását célzó rendszabályokról”. Beszéd és zárszó a SZK/b/P teljes ülésén 1937. márc. 3–5. In: Lenin — Sztálin: *Párt és pártépítés*. Bp., Szikra, 1950. 698–749.o.
- 110 Molotov, V.M.: „A japán-német trockista ügynökök kártevésének, diverziójának és kémkedésének tanulságai”. Beszámoló a SZK/b/P 1937. febr. 28-i teljes ülésén. Bp., Szikra, 1950.
- 111 Rákosi Mátyás: „A Rajk-bandáról”. Beszéd az MDP nagybudapesti aktívájának értekezletén, 1949. szept. 30. In: Rákosi Mátyás: *Válogatott beszédek és cikkek*. Bp., Szikra, 1950.
- 112 Sztálin 1941. júl. 3-i rádióbeszédéről van szó: ez volt az első nyilvános szereplése az 1941. jún. 22-i német támadás után. In: *Sztálin a Szovjetunió Nagy Honvédő Háborújáról*. Bp., Szikra, 1945.
- 113 Lenin levele Inessza Armandhoz, 1916. nov. 30. In: Lenin *Összes Művei*, 49. köt. 344–349.o. Armand, Inessza (1874–1920) orosz forradalmárnő, 1913-tól Lenin közvetlen munkatársa párizsi emigrációjában.
- 114 A jutagyári esetről ld. Mód Aladár felszólalását a 93. lapon.

- 115 A II. Internacionálé VII., stuttgarti kongresszusáról van szó (1907. aug. 18–24.)
- 116 Hervé, Gustave (1871–1944) francia szocialista ügyvéd, újságíró.
- 117 Bebel, August (1840–1913) német munkás, szocialista politikus, a Német Szociáldemokrata Párt (SPD) társelnöke. Lenin szóbanforgó emlékezését ld. Lenin: „August Bebel”. In: *Lenin Összes Művei* 23. köt. 363–368.o.
- 118 Fejér Klára törénésről, az Akadémia II. osztályának titkáráról van szó.
- 119 Erdey-Grúz Tibor (1902–1976) vegyész, akadémikus. 1952–53-ban felsőoktatási, 1953–1956. júl. 30-ig oktatásügyi miniszter.
- 120 Ld. a 8. sz. jegyzetet.
- 121 Hegedüs András (1922–) 1955. április 18.–1956. okt. 25. között miniszterelnök. Grösz József (1887–1961) 1943-tól kalocsai érsek. 1951-ben koholt vádak alapján letartóztatták és elítélték. 1956. máj. 11-én szabadlábra helyezték. Hegedüs említett beszédét 1956. május 30-án a Rákosi Mátyás Művek munkásgyűlésén mondta, ld. *Szabad Nép*, 1956. jún. 1.
- 122 *Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára*. Szerk. I. Tóth Zoltán. 1. köt. Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1952.
- 123 A második ötéves terv irányelveiről van szó, amelyet a *Szabad Nép* 1956. ápr. 27-i száma hozott nyilvánosságra. A Petőfi Kör külön kétnapos vitaülésein foglalkozott az irányelvekkel, ld. sorozatunk első kötetében.
- 124 Fogarasi Béla (1891–1959) filozófus, akadémikus, egyetemi tanár. A KMP-nek 1918-tól tagja, a két világháború között emigrációban élt. 1945 után a *Társadalmi Szemle* felelős szerkesztője, 1953–57 között a Közgazdaságtudományi Egyetem rektora.
- 125 Pankratova, Anna Mihajlovna: *A Szovjetunió története*, 1–3. köt. Bp., Szikra, 1950. (Később számos kiadásban megjelent újra).
- 126 Czóbel Ernő (1886–1953) tanár, 1922–36 között a moszkvai Marx-Engels Intézet munkatársa, 1947-es hazatérése után a Szikra az ő irányításával adta ki a marxizmus klasszikusait.
- 127 Rudas László (1885–1950) filozófus, a KMP alapító tagja, 1919-ben a *Vörös Újság* főszerkesztője. 1922-től szovjet emigrációban élt. 1945 után a Központi Pártiskola igazgatója, majd a Közgazdaságtudományi Egyetem rektora. 1949 őszén szélsőséges hangú támadásával indult az ún. Lukács-vita. (Ld. a 70. sz. jegyzetet.)
- 128 Péri, Gabriel (1902–1941), francia kommunista politikus, újságíró, az ellenállásban való részvétel miatt a németek kivégezték.
- 129 Katona István (1732–1811) jezsuita szerzetes, történetíró.

- 130 Szekfű Gyula (1883–1955), történész, egyetemi tanár, akadémikus, a magyar történetírás egyik kiemelkedő alakja, 1946–48-ban moszkvai követ.
- 131 Szigeti József említett cikkét ld. *A magyar szellemtörténet bírálatához* c. kötetében (Bp., 1954.).
- 132 Németh László (1901–1975) író, esszéista, a népi írói mozgalom kiemelkedő tagja és ideológusa. Említett műve: *Szekfű Gyula*. Bp., Bolyai Akadémia, 1940(?).
- 133 Horváth Mihály (1809–1878) római katolikus püspök, történetíró, a reformkor és a szabadságharc korának egyik első ábrázolója.
- 134 Szalay László (1813–1864) jogtudós, történetíró, politikus.
- 135 Márki Sándor (1835–1925) történetíró.
- 136 Takáts Sándor (1860–1932) piarista tanár, történész, akadémikus.
- 137 Magyar Szemle Társaság: A *Magyar Szemle* című, 1927–1944 között megjelenő konzervatív szellemű társadalomtudományi folyóirat kiadója. A folyóirat szerkesztőbizottságának elnöke Bethlen István, szerkesztője Szekfű Gyula volt. A Társaság több kiadványsorozatot jelentett meg (*Magyar Szemle Kincsestára*, *Magyar Szemle Klasszikusai*), legjelentősebb ezek közül a *Magyar Szemle Könyvei* című monográfiásorozat volt, amelyet Szekfű Gyula, Weis István, Gratz Gusztáv, Horváth János, Bierbauer (Borbiró) Virgil, Genthon István történeti, szociológiai, irodalomtudományi és művészettörténeti munkái fémjeleznek.
- 138 Péro, teljes nevén Szegedinác Jovánovics Péro (kb. 1655–1736) horvát határőrkerületi kapitány, az 1735-ös felkelés egyik vezetője, kerékbe törték.
- 139 1953-ban az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karát Történettudományi Karra és Nyelv- és Irodalomtudományi Karra osztották. 1956 után a két kar újra egyesült.
- 140 Réti László: „Falusi pedagógusok”. *Szabad Nép*, 1956. jún. 1.
- 141 Friss István (1903–1978) közgazdász, 1945 után az MKP, majd az MDP Központi Vezetőségének tagja, 1954-től az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének igazgatója. Említett előadását ld. Friss István: „A Kommunisták Magyarországi Pártjának harca 1929 októberétől 1939 augusztusáig”. Az MDP Pártfőiskoláján tartott előadás. Kiad. MDP Pártfőiskola Magyar Párttörténeti Tanszék. Bp., Szikra, 1955.
- 142 Balla Aladárné: Sallai Imre és Fürst Sándor élete és mártírhalála. Bp., Szikra, 1952.
- 143 Réti László: „Az első orosz forradalom és a forradalmi baloldal kialakulása a magyar munkásmozgalomban”. *Társadalmi Szemle*, 1955. 11. sz. 50–70.o.

- ¹⁴⁴ Szabó Ervin (1877–1918) társadalomtudós, 1911-től a Fővárosi Könyvtár igazgatója, a Társadalomtudományi Társaság alelnöke. A hazai szocialista gondolat első kiemelkedő teoretikusa.
- ¹⁴⁵ Litván György: „Szabó Ervin politikai tevékenységéről”. *A Magyar Munkásmozgalmi Intézet Értesítője*, 1955. 3. sz. 60–80.o.
- ¹⁴⁶ Szabó Ervin: „Pártfegyelem és egyéni szabadság”. *Világosság*, 1904. 5–6–7. sz. Ld. még: *Szabó Ervin Válogatott írásai*. Bp., Kossuth, 1958. 169–180.o.
- ¹⁴⁷ Rezi Károlyról ld. a 95. sz. jegyzetet; Rózsa Ferencről ld. a 93. sz. jegyzetet.
- ¹⁴⁸ „A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai” című sorozat 1955-ben kiadott 3. és 1956-ban kiadott 5. kötetében szerepel Szabó Ervin néhány írása. A kötetekről részletesebben ld. a 157. sz. jegyzetet.
- ¹⁴⁹ Garami Ernő (1876–1935) műszerész, újságíró, szociáldemokrata politikus. Kereskedelemügyi miniszter Károlyi Mihály kormányában, a Tanácsköztársaság alatt emigrált, élete vége felé azonban hazatért.
- ¹⁵⁰ Giesswein Sándor (1856–1923) katolikus politikus, publicisztikai író, akadémikus. A keresztényszocialista mozgalom egyik alapítója Magyarországon.
- ¹⁵¹ Nyisztor György (1869–1956) mezőgazdasági napszámos, szociáldemokrata majd kommunista agrárpolitikus, 1919-ben földművelésügyi népbiztos. 1921-től szovjet emigrációban élt, 1945 után nyugdíjas.
- ¹⁵² Réti László: „Nyisztor György”. *Csillag*, 1956. 3. sz. 521–530.o.
- ¹⁵³ Donáth Ferenc (1913–1986) jogász, közgazdász, kommunista politikus. Az illegális kommunista párt egyik vezetője a háború alatt, 1945 után földművelésügyi államtitkár. 1951-ben konstruált perben elítélik, 1954-ben szabadul. 1956-ban a Közgazdaságtudományi Intézet igazgatóhelyettese. 1956 októberében ismét tagja lesz a pártvezetésnek, Nagy Imrével deportálják Romániába, a Nagy Imre-perben 12 évi börtönre ítélik. 1960-ban szabadul, tudományos kutatóként dolgozik, a hetvenes évek második felétől a hazai demokratikus ellenzék egyik vezető alakja. A szövegben szereplő utalás arra vonatkozik, hogy Rákosiék hibának, utóbb árulásnak tekintették a Békepárt megalakítását, s ennek része volt Kádár, Donáth, és mások 1951-es letartóztatásában és elítélésében.
- ¹⁵⁴ Hegedüs B. András (1930–) közgazdász, 1956-ban egyetemi tanársegéd az ELTE-n, a Petőfi Kör titkárhelyettese.
- ¹⁵⁵ Lackó Miklós (1921–) történész, 1956-ban az MTA Történettudományi Intézet munkatársa.
- ¹⁵⁶ A Magyarországi Szocialista Munkáspártról van szó, amely 1925 és 1928 között lényegében a kommunista mozgalom legális szervezeteként működött; vezetője, Vági István után „Vági-pártként” is emlegették.

- 157 *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai.* Szerk. Magyar Munkásmozgalmi Intézet — MDP KV Párttörténeti Intézete. A sorozatnak 1951 és 1956 között megjelent az 1., 2., 3. és 5. kötete, az első három 1848 és 1907, utóbbi 1917 és 1919 márciusa között keletkezett dokumentumokat tartalmaz. A köteteket a Szikra adta ki.
- 158 1956. május 31-én az Akadémián Fogarasi Béla tartott előadást „A XX. kongresszus és a magyar társadalmi-történeti tudományok feladatai” címmel. A felszólalásban ennek vitájára történik hivatkozás.
- 159 Berend T. Iván (1930–) gazdaságtörténész, 1956-ban a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Gazdaságtörténeti Tanszékén tanított. Hegedüs Viktor (1928–) 1956-ban az ELTE Szovjetunió Története tanszékén (I. Tóth Zoltán tanszéke) aspiráns; 1956-ban Dániába emigrált, ahol orvosként dolgozik. Kolossa Tibor (1922–1982) történész, 1956-ban az MTA Történettudományi Intézete munkatársa. Nagy Balázs (1927–) történész, 1956-ban a TTIT munkatársa, a Petőfi Kör egyik titkárhelyettese, 1956-ban emigrált.
- 160 Pach Zsigmond Pál: *Az eredeti tőkefelhalmozás Magyarországon.* Bp., Szikra, 1952.
- 161 1956. febr. 15-én rendezték meg a Petőfi Körben a fiatal történészek tanácskozását, Dolmányos István vitaindítója alapján. Jegyzőkönyv nem készült.
- 162 1956. máj. 21–23. között tartották a DISZ Központi Vezetősége IV. ülését (ld. a 3. sz. jegyzetet).
- 163 Tamás Aladár (1899–) író, költő, műfordító. 1946–1955 között a Szikra Könyvkiadó igazgatója, 1955–56-ban az Írószövetség főtitkára.
- 164 *Rákosi Mátyás és a magyar történettudomány.* Írta a Magyar Történelmi Társulat és az MTA Történettudományi Intézete munkaközössége Molnár Erik vezetésével. Bp., Magyar Történelmi Társulat — Akadémiai Kiadó, 1952. 32.o.
- 165 Kosáry Domokos felszólalását ld. *Századok*, 1953. 4. sz. 651–655.o.
- 166 Ld. a 67. sz. jegyzetet.
- 167 „Az alkotó lenini pártdemokráciáról”. Szerkesztői vezércikk. *Szabad Nép*, 1956. máj. 13.
- 168 Barta István (1911–1966) történész, Kossuth Lajos műveinek sajtó alá rendezője.
- 169 Richard elvtárs: D.Z.Manuilskij, (1883–1959), szovjet-orosz kommunista politikus, a Komintern titkára.
- 170 A KMP II. kongresszusáról van szó, amelyet 1930. febr. 27.–márc. 15. között tartottak a Moszkva melletti Aprelevkában.
- 171 Lukács György: „Levél a KMP Központi Bizottsága részére”. In: (uő.): *Curriculum vitae.* Vál. és szerk. Ambrus János Bp., Magvető, 1982. 452–456.o.

- 172 Valószínűleg ez volt az egyik első alkalom, amikor nyilvánosság előtt szóba került József Attila és az illegális kommunista mozgalom viszonya, különösen a szakítás körülményei. E kérdés szerteágazó irodalmát ismertetni nem feladatunk.
- 173 József Attila: „Az egységfront körül”. *Új Harcos*, 1933. 3. sz.; újra közétette az *Új Hang* 1956. 7. sz. Ld. még *József Attila Összes Művei* III. köt. Bp., Akadémiai Kiadó. 1958. 140–147.o.
- 174 Téglás Ferenc: „Az egységfront körül”. Válasz József Attila azonos című vitacikkére. *Új Harcos* 1933. 4. sz. In: *József Attila Összes Művei* III. köt. 367–372.o.
- 175 szociáldemokrata
- 176 *Dolgozók Lapja*. A Kommunisták Magyarországi Pártja (a Kommunista Internacionálé szekciója) központi lapja 1937–38. Bp., Szikra, 1955.
- 177 Szántó Zoltán (1893–1977) kommunista politikus, a KMP egyik alapítója 1936–1938-ban a KMP vezetője. 1945 után nagykövet, 1956-ban egy ideig Nagy Imre politikájának támogatója. 1958-ban a Nagy Imre-perben a vád tanúja.
- 178 Dimitrov, Georgi (1882–1949) bolgár kommunista politikus, a Komintern főtitkára, a bolgár Kommunista Párt vezetője. Ercoli = Togliatti, Palmiro (1893–1964) az Olasz Kommunista Párt vezetője. Pieck, Wilhelm (1876–1960) a német kommunista mozgalom egyik vezetője, 1949 után az NDK első elnöke.
- 179 A cikk a „Sarló és Kalapács” 1936. október 15-i számában jelent meg.
- 180 Az első idézet Kossuth „Még egy szó a szabad királyi városokról” című cikkéből való, 1842-ből, a *Pesti Hírlap*ból. A második 1847-ből származik, a „Rendről, anarchiáról, szabadságról” című cikkből.